

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

**Azizxon Qayumovning 95 yilligiga bag‘ishlangan
“AKADEMIK AZIZXON QAYUMOVNING
ILMIY-IJODIY MEROSI”**

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

2021-yil 25-yanvar

TOSHKENT – 2021

Mazkur to‘plamda “Akademik Azizxon Qayumovning ilmiy-ijodiy merosi” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari jamlangan. To‘plam o‘zbek tili va adabiyoti ta’limi, uni o‘qitish metodikasi sohasidagi mutaxassislar, tadqiqotchilar, magistrant, bakalavr yo‘nalishi talabalariga mo‘ljallangan. Azizxon Qayumovning o‘zbek mumtoz adabiyotini o‘rganish, matnshunoslik va adabiy manbashunoslik yo‘nalishlarini tadqiq etishga qo‘shgan hissasini yoritish yetakchi masala sifatida belgilangan. Ilmiy-nazariy anjuman akademik Azizxon Qayumovning ilmiy-ijodiy va pedagogik faoliyati, eng qadimgi davr yozma yodgorliklari, matnshunoslik va manbashunoslik muammolari, Alisher Navoiy ijodini o‘qitishning nazariy va uslubiy asoslari, Qo‘qon adabiy muhiti ijodkorlari hamda Aziziyning badiiy mahorati masalalarini o‘rganishni maqsad qilgan.

Mas’ul muharrir

M. Abdullayeva f.f.nomzodi, dotsent

Taqrizchilar

H. Homidiy f.f.doktori, professor

J. Jo‘rayev f.f.doktori

To‘plovchi va nashrga tayyorlovchilar

Sh. Rahmonova, Q.Mamiraliyev, D. Nazarova,

Ushbu to‘plam Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Kengashining 2021-yil 7-sonli qaroriga asosan nashrga tavsiya etildi.

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning ilmiy va uslubiy jihatlariga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

3. A. A'zamov. Nazmning yettinchi osmoni. "Jahon adabiyoti", 2004-yil, fevral soni. 162-bet.

4. N. Jumaxo'ja. Mashhur g'azal tahlillari tadqiqi. "Sharq yulduzi" jurnali, 2016-yil, 3-son.

ADABIY TA'LIMDA PORTFOLIODAN FOYDALANISH

Saodat Kambarova

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU katta o'qituvchisi,
ped. fan. dok. (PhD)

O'quvchilarning dunyoviy bilimlarni egallash, chet tillar yoki zamonaviy kasb-hunar sirlarini o'rganishga bo'lgan qiziqishlari ortib borishi, shuningdek, globallashuv jarayonlari mashg'ulotlarni ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalari asosida tashkil qilishni talab etadi. Lekin bu an'anaviy metodlardan tamomila voz kechish degani emas. Zero, har qanday ta'lim shakli yoki usuli zamirida albatta, mustaqil tafakkurli Shaxs tarbiyasining samaradorligi nazarda tutiladi. Shu o'rinda, ehtiyoj sezilganda an'anaviy va noan'anaviy o'qitish metodlarining zarur elementlarini uyg'unlikda qo'llash o'quvchi intellektual imkoniyatlarini oshirishga zamin yaratishini ta'kidlash joiz.

So'z san'ati asoslarini egallash, yozuvchi nuqtai nazari, asar g'oyasini chuqur idrok etish, syujet va kompozitsion vositalarni aniqlay bilish, matn mohiyatini ochishga yo'naltiradigan mustaqil ishlar bevosita adabiy ta'limning ijodiy o'qish, izlanish (evristik), reproduktiv yoki tadqiqot metodlari doirasida bajariladi. Borliq haqidagi ilk tasavvurlar bolada kichik maktab yoshidan boshlab turli janrdagi asarlarni o'qib-o'rganish jarayonida tadrijiy shakllantirib borilishi ko'zda tutilsa, adabiyotni o'rganish bosqichlarida xayolot va reallik o'rtasida mavjud tafovut yoki umumiylik, davrning dolzarb muammolari, obrazlar tizimining turfa qirralarini atroflicha tahlil qilish malakalarini kamol toptirish kabi masalalarga e'tibor qaratiladi.

Bilimlarni o'zlashtirish: o'quvchini badiiy asar, adabiy-tanqidiy maqolalar mohiyatini yoritishga qaratilgan savollar tuzishga o'rgatish; tahlilga yo'naltiradigan topshiriqlar ishlab chiqish; mustaqil ishlar mavzusini belgilash; qahramonlar obrazi va voqea-hodisalarni o'zaro qiyoslab fikr yuritish; turli mavzularda suhbat,

bahs-munozaralar uyushtirish kabi faoliyat turlarini o‘z ichiga qamrab oladi. Garchi qayd etilgan ish usullari bugungi kunda yangilik sanalmasa ham adabiy ta‘lim mazmunini axborot texnologiyalari vositasida noan‘anaviy taqdimotlar o‘tkazish, internet tizimida muloqotlar tashkillashtirishga doir dasturlar tuzish, kitob mutolaasiga qiziqish uyg‘otuvchi portfoliolar yaratish vazifalarini kiritish bilan yanada boyitish mumkin.

Ma‘lumki, xorijiy davlatlar o‘qitish tizimida portfolio ta‘lim maqsadlarini belgilashning muqobil shakllaridan biri sifatida e‘tirof etiladi. Ta‘lim maqsadini belgilashga bunday yondashuv esa jamiyat taraqqiyotidagi reallik talablariga to‘la javob berishi jihatidan samaralidir. Azaldan Sharqda o‘z ustidagi ilmiy-ijodiy izlanishlarni izchil tizimlashtirish borasida boy tajribalar orttirilgan bo‘lib, ular Imom Moturidiy, Burhoniddin Marg‘inoniy, Muso Xorazmiy, Ahmad Farg‘oniy, az-Zamaxshariy kabi ulug‘ allomalarning nodir asarlari va olamshumul kashfiyotlari dunyo yuzini ko‘rishiga dasturulamal vazifasini o‘tagan, deyish mumkin.

Bugungi kunda dunyo xalqlari orasida portfolio nomi bilan keng ommalashgan bayoz, devon tuzish, kitobat san‘ati tarzidagi ajdodlarimizning boy ilmiy-ijodiy an‘analarining zamonaviy shakllarini yaratish mexanizmlari I.Rajabova, S.Musaeva, O‘.Tohirov, G.Boymirzaeva kabi tadqiqotchilar maqolalarida ta‘lim oluvchilarning o‘quv-biluv faoliyati, tadqiqotchilik ko‘nikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qilishi nuqtai nazaridan yoritilganini kuzatish mumkin. Xususan, portfolio I.Rajabova tomonidan o‘quv materiallarining o‘zlashtirilganlik darajasini turli jihatdan aniqlash, ta‘limni individuallashtirish va differensiyalash, o‘quvchida yutuqqa intilish tuyg‘usini shakllantirishning samarali yo‘li sifatida tavsiflansa [3; 65-b.], kasb portfoliosiga xos muhim xususiyatlar O‘.Tohirovning izlanishlarida alohida tahlilga tortilganini kuzatish mumkin [4; 18–20-b.].

O‘quv portfoliosining shakl va mazmuniga doir individuallik S.Musaeva tomonidan atroflicha o‘rganilgan [2; 4–9-b.]. Tadqiqotchi G.Boymirzaeva to‘g‘ri tasniflaganidek, portfolio foydalanish maqsadi va vazifasi, materiallar xarakteri va tuzilmasi, yaratilish jarayoni, axborotlarni qayta ishlash va taqdimot qilish,

o‘quv predmetlari kesimida, faoliyat sub’ekti bo‘yicha fan va ishlab chiqarishning turli sohalariga keng tatbiq etiladi [1; 24–25-b.].

Portfolio – hujjatlar yoki muharrirlik portfeli, yutuqlar jamg‘armasi, o‘z-o‘zini baholash usuli sifatida muayyan soha mutaxassisi imkoniyatlarini belgilash, ish faoliyatini baholash, kasbiy rivojlanish dinamikasini kuzatish, qobiliyatlarini namoyon etish vositasi. Shaxsiy jamlanma yoki hisobot uchun tayyorlanadigan portfolioning (qog‘oz yoki elektron versiyadagi) shaklan va mazmunan rang-barang, mukammal tarzda yaratilishi muallifning dunyoqarashi va salohiyatiga har jihatdan bog‘liq. Tabiiyki, elektron hujjatlar portfeli tarkibini mavzuga oid audio, videoyozuvlar, fotosurat yoki filmlardan lavhalar bilan yanada kengaytirish manbalarning originalligi, xilma-xilligi va ishonchliligiga xizmat qiladi.

Bo‘lim va sahifalarni fayllar papkasi tarzida nomlash, hujjat yoki materiallar tanlanmalarini alohida fayllarga kiritish, dinamikani belgilash uchun natijalarni ma‘lum ketma-ketlikda qayd etish portfolio yaratishning optimal variantidir. Portfolio tuzishning yagona standarti yoki qat’iy talabi o‘rnatilmagan. Faqat tarkiban shakllantirishda ish mazmuniga oid yo‘nalishlarni belgilash va loyihalashtirish; maqsad va vazifalarni rejalashtirish; dolzarb va muhim mavzularni tanlash; materiallarni uzviylik va izchillikda joylashtirish; izlanishlarni ilmiy asoslash va muayyan shaklda rasmiylashtirish; qo‘shimcha adabiyotlar va iqtiboslarga oid ilovalar berish; ijro monitoringi o‘tkazish vazifalari ko‘zda tutiladi.

Hujjatlar yig‘ma jildini ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchi o‘z faoliyatida birdek joriy etishi mumkin. O‘qituvchi kasb portfoliosi ko‘rik-tanlovlar, sinfdan tashqari mashg‘ulotlar, metodbirlashma yig‘ilishlariga oid reja, dastur, loyiha va ishlanmalar, e’lon qilingan ilmiy maqolalar, foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati, ko‘rgazma va didaktik materiallar, kuzatilgan tadbirlarga bildirilgan taklif va tavsiyalar, samaradorlik ko‘rsatkichi hamda kelgusidagi vazifalar mazmunidan iborat bo‘lishi mumkin.

O‘quvchilarning kitobxonlik darajasini oshirishda portfolio metodiga murojaat qilish, asosan, mustaqil o‘qish, ijodiy ishlarni tizimli yo‘lga qo‘yish, mutolaa qilingan badiiy asarlar yuzasidan xulosalarini ifodalash imkonini beradi. Hujjatlar portfelida

o'quvchining tafakkur tarzi, ijodiy faolligi hamda vazifaga munosabati aks etadi. O'quvchining o'zi haqidagi ma'lumotlardan tashqari olib borilgan tadqiqotchilik ishlari mazmuni va xulosalari hujjatlar yig'ma jildining asosini tashkil etadi.

Portfolio yaratish ma'lum vaqt talab qiladigan murakkab jarayon bo'lib, o'quvchini o'z yutuqlari, qiziqishlari, istiqboldagi rejalari haqida hikoya qilishga yo'naltiradi. Maqsadiga ko'ra portfolioning ish, mavzuviy, demonstratsion, reflektiv, taqdimot, yutuqlar kabi turlari mavjud bo'lib, kitobxonlik darajasini oshirishda mavzuviy portfolio yaratish samaradorligi bilan ajralib turadi. Mustaqil mutolaaga oid hujjatlar portfeli quyi sinflardan boshlab yuritiladigan kitobxon kundaligining keng qamrovli va takomillashgan ko'rinishidir, desak xato bo'lmaydi. Mavzuviy portfolio shakl va mazmun jihatidan o'zbek, qardosh va jahon xalqlari adiblarining umr yo'li, faoliyati, shaxsiyati va hayotiy maslagi haqidagi mulohazalar; asarning to'liq yoki ma'lum bo'limi uslubi, til xususiyatlari, obrazlar tizimining xarakter xususiyatlari; adabiy materialga oid insho, taassurot, taqriz, maqola va ma'ruzalar shaklidagi ijodiy ishlar; so'nggi nashrlar bilan bog'liq ma'lumotlar yoritilgan bo'lim va sahifalardan shakllantiriladi.

Ma'lumki, psixologiya fani yosh xususiyatlari yoki bilish jarayonlarining rivojlanganlik darajasiga tayanib ish ko'rsa, metodika ilmi o'qituvchidan o'quvchi e'tiborini ma'lum yo'nalishga qaratish, faoliyatini tartibga solish, nazorat qilish, mavzuga oid tadqiqotlar olib borish, shaxsiy nuqtai nazarini aniq dalillar bilan isbotlash yuzasidan tegishli yo'l-yo'riqlar ko'rsatishni taqozo etadi. Adabiyot o'qitishda mavzuviy portfolio yaratish o'quvchida asarning g'oyaviy-badiiy maqsadi, obrazning umumlashmaligi, individualligi, estetik ta'sirchanligi, shuningdek, muallif uslubi haqida mushohada yuritish ko'nikmasini rivojlantirish borasida ma'lum qonuniyatga bo'ysunadi. Badiiy asardagi lirizm, psixologizm va chuqur dramatism, xalqchilik, milliylik va umuminsoniylik, o'tkir syujet, konfliktlar yoki takrorlanmas xarakterlar haqidagi qarashlar bayoniga oid talabning qo'yilishi muayyan adabiy-nazariy bilimlarni o'zlashtirishga bog'liq bo'lib, ta'limda ilmiylikni yoqlaydi.

Adabiy ta'limda biror shoir yoki yozuvchi umrbayoni yuzasidan portfolio yaratish ma'lum maqsad va yo'nalishga asoslanadi. Masalan, 9-sinfda buyuk yozuvchi Ch.Aytmatov ijodi, xususan, "Tog'lar qulayotgan zamon" asariga doir sahifani shakllantirishda muallifning folklor an'analari va realistik proza imkoniyatlarini qo'llash mahorati, qadimgi miflar va mifologik obrazlarni qayta ishlashdagi novatorligi, rus va Yevropa nasrining ilg'or tajribalarini uyg'unlashtirish asosida o'ziga xos maktab yaratishi, asarlari tilining o'ziga xosligi nazarda tutilishi e'tiborga molik. Yozuvchi ijodxonasi yoki adabiy material tadqiqiga oid mavzuviy portfolio yaratish badiiylik, obrazlilik, obraz, yozuvchi mahorati, g'oyaviylik haqida muayyan tushuncha hosil qilish hamda hayotning badiiy umumlashma qiyofasini chuqur idrok etishga yordam beradi.

Xulosa qilish mumkinki, ehtiyoj yoki qiziqishlari doirasida portfolio yaratish usuli ta'lim oluvchida maqsad sari intilish, ilk kasbiy ko'nikmalarni kamol toptirish, belgilangan davr oralig'ida muayyan izlanishlarni tizimli amalga oshirish va samaradorlikka erishish, ijodiy faoliyatdagi o'sish yoki pasayish darajasini aniqlash, yaratuvchanlikka ruhlantirish, kelgusidagi vazifalarni rejalashtirishga xizmat qiladi.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Boymirzayeva G. Portfoliya texnologiyasi va uning tasnifi // Kasbiy fanlar metodikasi. – Toshkent, 2016. – № 6. – B. 24–25.
2. Мусаева С. Ўқув портфолиосининг тузилиши ва мазмуни // Kasb-hunar ta'limi. – Toshkent, 2013. № 1. – B. 4–9.
3. Ражабова И. Адабиёт дарсларини интерфаол усулларда ташкил этиш. – Toshkent: TAMADDUN, 2010. – 112 б.
4. Тоҳиров Ў. Касб портфолиоси у қандай шакллантирилади? // Kasbiy fanlar metodikasi. – Toshkent, 2013. – № 4. – B. 18–20.

IV. QO‘QON ADABIY MUHITI IJODKORLARI HAQIDA

<i>Roziyaxon Xaboxunova.</i> Qo‘qon adabiy muhiti Aziz Qayumov talqinida.....	80
---	----

V. AZIZIYNING BADIY MAHORATI

<i>Islomov Zohidjon Mahmudovich.</i> Aziziyning adabiy merosi	87
<i>Fotima Ikromova.</i> Aziziyning “Navoiyga ta‘zim” she‘rlar to‘plami to‘g‘risida.....	92
<i>Alimov Ozodbek Sobirovich.</i> Navoiy nigohidagi Jomiy shaxsiyati Aziziy tarjimasida.....	94
<i>Axmedova Shoira.</i> Azizxon Qayumovning essenavislik mahorati xususida.....	101
<i>Ozodbek Alimov.</i> Aziz Qayumovning tarjimonlik mahorati haqida.....	105

VI. ADABIYOTSHUNOSLIK

<i>Niyozmetova Roza Xasanovna.</i> XX asr o‘zbek adabiyotini o‘rganish masalasi.....	109
<i>Xurshida Xamrakulova.</i> Jadid adabiyotiga xos ma‘rifiy qarashlar.....	114
<i>Gulnoza Jo‘rayeva.</i> XX–XXI asr o‘zbek bolalar she‘riyatida hajv janri va uning taraqqiyot tamoyillari.....	119
<i>Nazarova Dilafruz.</i> Huvaydo she‘riyatida an‘anaviy obrazlar	125
<i>O‘.Yo‘ldoshev.</i> Qaro ko‘zim g‘azali haqida mulohazalar.....	131
<i>Saodat Kambarova.</i> Adabiy ta‘limda portfoliodan foydalanish Azizxon Qayumov ijodidan namunalar.....	137
	142